

Ювілеї

ВАСИЛЬ ГРЕЩУК – ЛЮДИНА, ВЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ

Непересічні шляхи ведуть майбутнього вченого у широкий світ пізнання, визначають його долю дослідника, формують особистісні якості Людини. За великим рахунком, науковий пошук стає непоборним джерелом життєдіяльності, органічним стрижнем щоденної копіткої праці, його покликанням. За плечима відомого мовознавця Василя Грещука лежать довгі роки навчання, захист дисертаційних праць, численні наукові розвідки, а спрямування цих зусиль завжди було високе й значуще – це утвердження й

розвій ідей українознавства, поглиблене дослідження національного феномену – української мови.

Перші кроки життя Василь Грещук зробив у селі Старі Кривотули Тисменицького району на Івано-Франківщині, на землі Василя Стефаніка й Марка Черемшини. Народившись у родині сільських трударів, хлопчик долав кілометри ходи, аби потрапити в містечко Отинія, де працювала середня школа. Вчився добре, вбирав у себе традиції рідного краю, полюбляв співати народні пісні. Майбутню стежу обрав не вагаючись: вирішив стати вчителем, навчати дітей української мови.

У тодішньому педагогічному інституті в Івано-Франківську захопився дослідженням діалектної лексики свого села, отож і одержав першу відзнаку за цікаву розвідку на Республіканській науковій студентській конференції. Після завершення навчання віддав данину вчительській праці, що дало право пізніше готувати педагогів, викладати у вищій школі. Потяг до пошукової дослідної роботи не полишав молодого

вчителя, він багато працює над методикою вивчення української мови. Наслідком стала стаття “З досвіду роботи над діалектизмами”, що з’явилася в науково-методичному журналі “Українська мова і література в школі”, це була наукова розвідка, що поклала початок серії публікацій із діалектного мовлення.

В аспірантурі при Львівському університеті імені Івана Франка Василеві Грещуку поталанило на наукового керівника: ним став знаний дослідник слов’янського словотвору професор Іван Іванович Ковалик. Пізніше цей учений перейшов працювати в Івано-Франківський педагогічний інститут, де підготував когорту дослідників словотвору – Миколу Лесюка, Марію Голянич, Ярославу Вакалюк, Надію Тишківську, які в недалекому майбутньому стануть колегами Василя Грещука по кафедрі української мови. Дисертаційна праця Василя Грещука була ґрунтовним дослідженням закономірностей формування й розвитку словотвірних категорій від праслов’янської доби до наших днів.

В Івано-Франківському педагогічному інституті, а потім і в стінах його наступника – Прикарпатського університету імені Василя Стефаника Василь Грещук пройшов усі щаблі професійного зросту: асистент, старший викладач, доцент, професор, завідувач кафедри української мови. З перших днів роботи зарекомендував себе перспективним викладачем, котрий уміло поєднує викладацьку діяльність із науково-дослідною, усвідомлюючи, що педагогічна фаховість, професійність досягає вершин лише тоді, коли постійно перебуваєш в науковому пошуку, занурений у науку. Основна проблематика лінгвістичних досліджень і надалі пов’язана з теоретичними проблемами дериватології та словотвору української мови. З’являється низка статей, у яких вимальовано обриси нової концепції в дослідженні словотвору. Водночас визначився основний пріоритет його досліджень – враховування функцій твірної основи у словотвірних процесах.

Основоцентричний аспект вивчення словотвору, покладений у підґрунтя наукових розвідок Василя Васильовича, зумовив необхідність дослідження низки нових теоретичних і практичних проблем, які до того часу залишалися поза увагою науковців, зокрема щодо дериваційної валентності різних класів твірних слів, їх словотвірних потенцій, зумовленості дериваційної спроможності твірних слів їхніми формально-змістовими параметрами, відбиття семантичних інгредієнтів мотивувальних слів у значеннєвій структурі похідних. Логічним завершенням і апробацією зазначеної концепції стала докторська дисертація Василя Грещука “Типологія українського відприкметникового словотвору”, підготовлена в докторантурі Київського педагогічного інституту (науковий консультант – проф. А.П. Грищенко) й успішно захищена в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні Академії наук України (1993). За матері-

алами дисертації опубліковано монографію “Український відприкметниковий словотвір” (1995).

Подальший творчий розвиток концепція словотвору отримала в колективній монографії за редакцією Василя Ґрещука “Нариси з основоцентричної дериватології” (2007), співавторами якої стали його учні – Роман Бачкур, Ірина Джочка та Наталія Пославська. Дослідження В. Ґрещука в галузі словотвору засвідчили потужні важелі творення нових і нових лексем на ґрунті саме української мови, перспективи її подальшого поступу, скажімо, в таких галузях, як термінологія, науковий стиль. Сучасні тенденції розвитку української мови, зокрема оновлення та збагачення її словника через відмову від невинуватих іншомовних запозичень, зосібно внесених у неї під русифікаторським тиском, через повернення її до питомої джерельної бази, як доведено нашим ученим, здійснюється завдяки невичерпним ресурсам словотвору. Розкрити багатство рідної мови, накреслити шляхи її розвою, сказати б, подальшої “українізації” й покликані праці Василя Ґрещука.

Прикметно, що теоретичні засади наукової школи Василя Ґрещука знайшли широкий розголос у колі українських мовознавців. На його праці посилаються в наукових працях і дисертаціях, одержані ним результати досліджень словотвору стали важливим надбанням дериватології як галузі знань про мову. Відомий український учений, член-кореспондент Національної академії наук України Н. Клименко щодо наукового доробку Василя Ґрещука зауважує: “Саме основоцентричний підхід дозволяє розкрити загальнокатегоріальну словотвірну структуру кожної частини мови, показати її словотвірний потенціал” [4, с. 111]. Науковець водночас висловила думку щодо можливих подальших узагальнень, залучення та розгляду нового матеріалу, отож окреслила перспективність висновків і методики дослідження, що його виконав Василь Ґрещук.

Як учений широкого наукового діапазону, Василь Ґрещук переймається проблемами українського мовознавства в усіх напрямках і розгалуженнях. Важко виокремити ту сферу наукової думки в цій царині знань, до якої не звертався б уважний погляд дослідника. Однак не можна не помітити, що, попри звернення до найрізноманітніших аспектів вивчення словотвору, серед інших зацікавлень науковця переважає опрацювання мовного життя в Галичині. Це природно й зрозуміло, адже виходець із цього краю, для якого місцеве мовлення – його рідна стихія, він не може не відчувати особливостей функціонування української мови на цих теренах, не може не прагнути до подальшої її розбудови у взаємодії загальноукраїнського літературного стандарту та наріччя, не може не досліджувати історичні процеси впливу західноукраїнського варіанта літературної мови на літературний загал.

Чи вчений досліджує вплив місцевих діалектів на мову художньої літератури, чи відслідковує роль західноукраїнських письменників у формуванні єдиної літературної мови, чи кваліфікує особливості ідіо-стильової манери майстрів слова Галичини, – за всіма цими пошуками неодмінно відчутна постать людини, для котрої рідний край – животворне джерело натхнення, вісь наукової праці. Серед імен письменників, тексти яких привертають пильну увагу дослідника, – передовсім Іван Франко та Василь Стефаник. За кожною статтею, розвідкою цього спрямування бачимо надзавдання, яке прагне розв’язати Василь Грещук, – окреслити вагомий мовний доробок того чи того галицького письменника, відтворити його творчу іпостась на тлі літературних процесів, у річищі розвитку загальноукраїнського художнього дискурсу.

Прикметно, що в своїх наукових студіях учений – з огляду на численних послідовників у дослідженні мовного потенціалу західноукраїнських письменників – визначає водночас і перспективи подальших розвідок у цій царині. Скажімо, в статті “Поетична творчість Івана Франка і розвиток лексики української літературної мови кінця ХІХ–початку ХХ століття” вчений зазначає: “Одержані попередні результати з усією очевидністю підкреслюють надзвичайну важливість і настійну необхідність подальшого ґрунтовного дослідження внеску І. Франка в розбудову й розвиток лексичного складу української літературної мови” [2, с. 245] (отож ідеться не про вдосконалення художнього ідіолекту як такого, а про загальноукраїнські тенденції формування літературної мови).

Улюбленим письменником В. Грещука ще зі шкільної лави залишається земляк – Василь Стефаник, неповторна творча особистість якого впродовж десятиліть притягала увагу мовознавця-дослідника. У колі його публікацій із тематики стефаникознавства – опрацювання всієї палітри його словесних багатств – загальнолітературних і діалектних, із переплетенням впливів гуцульських і покутських елементів, із пошуками нової художньої виразності. У доробку нашого вченого – визначення принципів створення словника мови творів Василя Стефаника, що дає підстави сподіватися, що така праця буде виконана прикарпатськими науковцями.

Василь Грещук переконливо довів, що у багатющому арсеналі мовних засобів, що їх опрацювали великі західноукраїнські майстри красного письменства Іван Франко, Василь Стефаник, Юрій Федькович, Михайло Павлик, Антін Крушельницький та інші, потужні діалектні вкраплення стали органічною ознакою західноукраїнського варіанта української літературної мови з її центробіжною тенденцією до формування єдиного літературного стандарту (прикметні в цьому плані статті Василя Грещука “Роль Івана Франка у формуванні єдиної української літературної мови”, “Взаємодія української літературної мови і півден-

но-західних діалектів: мова новел Василя Стефаника”, “Мовний феномен новел Марка Черемшини”, “Територіальні діалекти і мова художньої літератури: типологія зв’язків”, “Діалектне слово в художній мові” та ін.).

Глибоко усвідомивши, що процеси подальшого розвитку українського художнього мовостилу відтворюють тяглість, неперервність літературного слововжитку, вчений звертається до мовних здобутків наступників традицій класиків галицького письменства, відстежуючи новаторство таких різних за мистецькими уподобаннями, але єдиних у своїх пошуках довершеного художнього засобу володарів слова, як Богдан-Ігор Антонич, Степан Пушик та їх менш відомі колеги по цеху – Василь Шкурган, Люба-Парасковія Стринадюк.

Звернення до вивчення місцевого діалектного мовлення підштовхнуло В. Грещука до опрацювання його впливу на мову української художньої літератури у найширшому вимірі, і така трансполяція наукових пошуків закономірна. Адже українська літературна мова виникла й розвинулась на народнорозмовній основі, а діалектна стихія в Галичині суттєво позначилась на формуванні її західноукраїнського варіанта. Водночас взаємодія мови східноукраїнських і західноукраїнських мовно-літературних надбань – і це переконливо доводить Василь Грещук – лягло в підмурок створення сучасного українського мовного моноліту – мови незалежної України, що продовжує набувати нових потенцій, черпаючи нові й нові питомі зразки, зокрема, й у діалектному мовленні.

Метою фундаментальної праці Василя Грещука “Південно-західні діалекти в українській художній мові” (2010), написаної у співавторстві з Валентиною Грещук, стало дослідження потужного внеску діалектів Галичини на мову художньої літератури XIX-XX ст., причому до розгляду були залучені тексти письменників як Західної, так і Східної України. Написання цієї розлогої монографії вимагало опрацювання величезного за обсягом фактичного матеріалу, взятого з текстів без перебільшення сотень і сотень українських письменників. Така робота була виконана за участю співробітників створеного ним Інституту українознавства при Прикарпатському університеті. Ця картотека вже сама собою являє велику наукову цінність і ще послуговуватиметься не одному майбутньому дослідникові. У монографії не лише взято до уваги й виявлено спільні мовні риси, що характеризують західноукраїнські говірки, а й зроблено вдалу спробу вирізнути впливи гуцульських, покутських, бойківських, лемківських діалектних виявів, що в умовах їх непоодинокого пересічення, до того ж при наявності спільного західноукраїнського мовного наріччя, вимагало від авторів неабияких знань, уміння побачити часом приховані ознаки розмовного вжитку. Аналіз огрому проаналізованих мовних фактів дав змогу авторам підкреслити виключ-

ну функціональну доцільність діалектизмів: “Їхня імплементація в мовну канву художнього твору пов’язана з певною стилістичною настановою – для відтворення місцевого колориту, етнографічної ідентифікації героїв твору, реалістичного зображення подій, ситуацій, індивідуалізації мовлення персонажів тощо” [3, с. 291]. Водночас діалектна стихія стає поштовхом розширення меж літературного мовлення загалом, джерелом поповнення словника питомими лексемами.

Різномасштабне дослідження діалектного слова в мові української художньої літератури приводить Василя Грещука до ідеї створення інноваційної лексикографічної праці – словника “Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові”. Оскільки аналогів такої праці лінгвістика не знає, довелося розробляти наукові засади й принципи укладання словника, визначати коло авторів і їхніх текстів, у яких засвідчені гуцульські діалектні лексичні й фраземні одиниці, вивчати особливості їх використання, підготувати й обговорити пробний зошит словника, зрештою, згуртувати авторський колектив і навчити колег навичок лексикографічного опрацювання діалектної лексики й фраземіки у художній мові. Ці та низка інших питань висвітлені в монографії Василя Грещука в співавторстві з Валентиною Грещук “Діалектне слово в тексті та словнику” (2015). Сам словник, робота над укладанням та редагуванням якого тривала понад десять років, став першою працею, в якій лексикографічно опрацьовано діалектну лексику й фраземіку одного говору (гуцульського), освоєні мовою української художньої літератури. У словникових статтях схарактеризовано понад 7,5 тисяч гуцульських діалектизмів, не враховуючи фонетичних варіантів, проілюстровано використання їх кожним автором у художніх текстах із паспортизацією, відзначено їх образне вживання. Найближчим часом словник має побачити світ.

Одним із теоретично вагомих доробків В. В. Грещука є його зауваги до наукової спадщини мовознавців минулих часів, природним стало звернення передовсім до дослідників Галичини. Ці розвідки нашого вченого мали на меті визначити ті здобутки земляків-мовознавців, які відкривають перспективні лінії подальших досліджень. Василь Васильович звернувся, зокрема, до праці І. Могильницького “Вѣдомѣсть о рускомъ языкѣ”, в якій на повний голос прозвучали застороги цього просвітнього діяча щодо потреби оборони прав української мови. Не пройшло повз уважного погляду В. В. Грещука й видання першого ґрунтовного “Малоруско-німецького словаря” галицьких учених Є. Желехівського і С. Недільського. Значення цієї видатної праці полягало не лише в наданні словникових матеріалів для перекладу творів із української на німецьку мову, а й передовсім для розвитку українського

мовознавства, створення нових словників, опрацювання самих засад української лексикографії.

Серед ближчих за часом дослідників української мови В.В. Грещук виділив постать відомого письменника й історіософа Юрія Липи. На думку Василя Грещука, найціннішим у праці цього українознавця “Призначення України” є його розумінням “української раси” через такі духовні прикмети, як звичай і “властиво мова”, отож мова постає “як феномен, який значною мірою зумовлює своєрідність і неповторність процесів мислення і є основою духовного життя кожного народу” [2, с. 422].

Вирізною рисою нашого вченого є його глибоко шановливе ставлення до наукового спадку інших дослідників, прагнення ґрунтовно опанувати цей доробок і сказати своє вагоме слово щодо їхнього внеску в скарбницю українознавства. Почесне місце в розвідках В.В. Грещука посідає ім'я його наукового наставника професора Івана Ковалика. Вдячний учень, Василь Грещук постав ініціатором проведення наукових конференцій у Івано-Франківську, Львові й Тернополі, присвячених творчому доробку видатного вченого, розвиткові започаткованих ним ідей. Підводячи підсумок спостережень над науковою спадщиною Івана Ковалика, Василь Грещук зазначає, що для неї “характерна передовсім теоретична спрямованість, екстраполяція теоретичних побудов на лінгвальну конкретику, широта мовного контексту досліджуваних явищ, одиниць, категорій, окреслення завдань на майбутнє, розбудова науково-поняттєвого і термінового апарату науки про мову” [1, с. 514]. І головний наслідок цих роздумів про вчителя – всебічне наукове осмислення його ідей, опрацювання тих положень і настанов, які постають із праць Івана Ковалика.

В особі Василя Грещука – дослідника українського слова – вдало поєдналися дві постаті вченого, що далеко не завжди репрезентують сучасні мовознавці, – він органічно поєднує зацікавленість у вивченні синхронних і діахронних процесів мовного поступу. Його глибокі розвідки у висвітленні мовної ситуації в Галичині в XVIII – XIX ст., в середині XIX та в другій половині XIX – на початку XX ст. (статті “Українська мова в Галичині кінця XVIII – початку XIX ст.”, “Проблеми розвитку української літературної мови в Галичині середини XIX ст.”, “Лексика української літературної мови в Галичині середини XIX ст. і діалектне підґрунтя, запозичення, словотвір”, “Роль Галичини в розвитку української і польської літературних мов другої половини XIX–початку XX ст.”, “Поетична творчість Івана Франка і розвиток лексики української літературної мови кінця XIX–початку XX ст.”) створюють послідовно відслідковувану об’ємну картину розвитку літературної мови на західноукраїнських землях.

Провідним мотивом цих студій є доведена фактологічним аналізом думка про спільність процесів формування літературної мови на Сході й Заході України та її взаємозбагачення, з поступовим наближенням мовостильових пошуків західноукраїнських письменників до мовної практики Наддніпрянщини, передовсім під впливом мовотворчості Тараса Шевченка. Поділяючи глибоку ідею оборонців українського слова, українознавець Василь Грещук не декларативно, як у виступах численних пропагандистів, а на концептних засадах, на багатому мовному матеріалі відстоює пріоритети рідної мови, доводить її суспільну, політичну, культурну й освітньо-розвивальну функції (з цього погляду показові статті “Українська мова: стан і перспективи”, “Мова як засіб національної консолідації”, “Рідна мова як засіб національної самоідентифікації та збереження культурної самобутності закордонного українства”).

Відкриття в Івано-Франківську в перший рік незалежності Прикарпатського університету стало потужним поштовхом для розвою наукових досліджень і в університеті, і в регіоні загалом. Було започатковано проведення низки міжнародних і всеукраїнських конференцій, з’явилися друком наукові часописи, відкрито було аспірантуру й докторантуру, запрацювало власне видавництво “Плай”. Одним із активних організаторів і учасників нових процесів став професор Василь Грещук. Прикметно, скажімо, що попри видання “Наукового вісника, серія філологія”, учений удається до заснування журналу “Українознавчі студії”, до авторського колективу якого залучає чимало відомих учених із університетів і академічних інститутів України. За активною участю Василя Васильовича започатковано традиційне проведення міжнародних наукових конференцій “Семантика мови і тексту”, конференцій із актуальних проблем словотвору. Широкий загал мовознавців і педагогів зібрала конференція “Українська мова в освіті”, почастишали стефаниківські читання, інші наукові зібрання.

В університеті було введено в практику написання колективних монографій, метою яких стало, зокрема, розв’язання комплексних українознавчих проблем. За редакцією В. Грещука, В. Кононенка, С. Хороба побачила світ фундаментальна монографічна праця “Василь Стефаник – художник слова” (1996) – узагальнувальне дослідження мовостилю видатного письменника. Спільна праця університетських учених “Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект” (2006) – одна з перших спроб спільно обговорити складну проблематику взаємодії етнічних, культурних, соціоекономічних аспектів життя Галичини з окресленням місця в цих процесах мовного чинника. Стаття В. Грещука в цій монографії “Діалектна диференціація: регіональний аспект” відтворила картину діалектного розмежування на теренах краю, визначила перспективи подальшого вивчення південно-західних діалектів як складника загальноукра-

їнської діалектної картини. Згадаємо участь ученого у написанні колективних праць “Тарас Шевченко: погляд з третього тисячоліття” (2015), “Василь Стефаник: наближення” (2017).

Філологічні кафедри університету розпочали активну співпрацю з кафедрою україністики Варшавського університету, з Українським Вільним Університетом у Мюнхені. Роль одного з найактивніших учасників спільних заходів обійняв В. Грещук. Його публікації в часописах “Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze”, “Studia Ucrainica Varsoviensia” та інших ще раз підтвердили міжнародний авторитет івано-франківського вченого. Скажімо, одна з останніх таких публікацій “Словотвірна мотивація у текстотворенні”, надрукована в збірникові Варшавського університету, по-новому поставила проблему участі словотвірних одиниць і категорій у народженні тексту, організації його смислової структури та конотативних складників. З іншого боку, тісні творчі контакти зв’язують Василя Васильовича з Інститутом української мови Національної академії наук, з кафедрами української мови національних університетів. Він – член учених рад для захисту кандидатських і докторських дисертацій, входить до складу редколегії низки наукових часописів, виступає офіційним опонентом, рецензентом наукових праць... Як на перший погляд, звична праця знаного науковця, але за нею стоять чималі зусилля, що їх потрібно докласти, аби виконувати ці обов’язки з повною відповідальністю, вдумливо й ґрунтовно.

Не можна не згадати й плідної діяльності Василя Грещука задля видання раритетних матеріалів, що мають значну наукову вагу. Доволі помітне місце серед таких публікацій зайняв грубезний збірник “Українознавство: документи, матеріали, раритети”, упорядниками якого виступили Василь Грещук і Роман Піхманець. В ньому зібрані давно видані українознавчі статті, що стали бібліографічною рідкістю, але не втратили свого методологічного значення для сучасної наукової думки. Публікації вчених супроводжуються коментарями та поясненнями. Прикметно, що укладачі цього збірника вважали за необхідне максимально зберегти лексичні й граматичні особливості раритетів, отож ці публікації – яскравий взірєць змін у становленні наукового стилю.

Можна лише дивуватися тій невичерпній енергії й завзяттю, з яким Василь Васильович береться за нові й нові проекти. Вдумливого читача зацікавлять зредагований В. Грещуком старий “манускрипт” – оповідь о. І. Нагаєвського “Історія Римських Вселенських Архиєреїв” (1999). Цей історичний трактат привертає увагу не лише як джерело знань про життєву шляхи володарів папського престолу, а й як мовно-літературний документ, адже його автор – виразний носій мови української діаспори, що водночас відтворює своєрідний конфесійний стиль.

Василь Грещук веде активну роботу задля підготовки наукової зміни: за його плечима – керівництво докторською й кількома десятками кандидатських дисертацій. Студенти університету пишуть під його орудою свої перші розвідки, на столі у вченого – нові наукові праці, що їх потрібно відредагувати. Як заслужений діяч науки й техніки України Василь Грещук консулює молодих учених з інших університетів, має ще й ще раз прочитати “Вісник Прикарпатського університету” як голова його редакційної ради, взяти участь у підготовці до захисту дисертаційних праць як заступник голови Спеціалізованої ради.

Творчі плани професора не дають змоги заспокоюватись, хоча б на недовго припинити науковий пошук. Щастя йому на цьому нелегкому, але такому плідному шляху.

Література

1. Грещук В. Внесок Івана Ковалика в українське і слов'янське мовознавство. Грещук В. Студії з українського мовознавства. Вибрані праці. Івано-Франківськ, 2009. С. 504 – 515.
2. Грещук В. Мова в історіософській концепції Юрія Липи. Грещук В. Студії з українського мовознавства. Вибрані праці. Івано-Франківськ, 2009. С. 421 – 428.
3. Грещук Вас., Грещук Вал. Південно-західні діалекти в українській й художній мові. Нарис. Івано-Франківськ, 2010. 309 с.
4. Клименко Н. Словотвір у новій академічній граматиці української мови. VII Міжнародний конгрес україністів. Збірник наукових статей. Мовознавство. Київ, 2012. С. 105 – 119.

Віталій Кононенко, м. Івано-Франківськ